

Yulduz NAMAZOVA,
O'zbekiston Milliy universiteti o'qituvchisi
E-mail: namazovayulduz@mail.ru

Falsafa fanlari doktori, dotsent I. Siddiqov taqrizi asosida

EVOLUTION OF EDUCATIONAL PHILOSOPHY

Annotation

The philosophy of education has undergone significant transformations throughout history, influenced by cultural, social, and technological changes. This article explores the evolution of educational philosophy, tracing its development from ancient times to the modern era. By examining key philosophical movements and educational theorists, we aim to provide a comprehensive overview of how educational thought has evolved and its implications for contemporary educational practices.

Key words: Educational Philosophy, Socratic Method, Plato's Republic, Aristotelian Education, Scholasticism, Renaissance Humanism, Enlightenment Rationalism, John Locke, Jean-Jacques Rousseau, Industrial Revolution, Progressive Education, John Dewey, Constructivism.

ЭВОЛЮЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ФИЛОСОФИИ

Аннотация

Философия образования претерпела значительные изменения на протяжении всей истории под влиянием культурных, социальных и технологических изменений. В данной статье исследуется эволюция философии образования, прослеживая ее развитие с древнейших времен до современности. Изучая ключевые философские движения и теоретиков образования, мы стремимся предоставить всесторонний обзор того, как развивалась образовательная мысль и ее значение для современной образовательной практики.

Ключевые слова: Философия образования, Сократический метод, Республика Платона, Аристотелевское образование, Схоластика, Гуманизм эпохи Возрождения, Рационализм Просвещения, Джон Локк, Жан-Жак Руссо, Промышленная революция, Прогрессивное образование, Джон Дьюи, Конструктивизм.

TA'LIM FALSAFASINING EVOLYUTSIYASI

Annotatsiya

Ta'lim falsafasi tarix davomida madaniy, ijtimoiy va texnologik o'zgarishlar ta'sirida sezilarli o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Ushbu maqolada ta'lim falsafasi evolyutsiyasi o'rganilib, uning qadimgi davrlardan to hozirgi davrgacha bo'lgan rivojlanishi ko'rsatilgan. Asosiy falsafiy oqimlarni va ta'lim nazariyotchilarini o'rganib chiqib, biz ta'lim fikri qanday rivojlanganligi va uning zamonaviy ta'lim amaliyotiga ta'siri haqida to'liq ma'lumot berishni maqsad qilganmiz.

Kalit so'zlar: Ta'lim falsafasi, Sokratik metod, Afлотun respublikasi, Aristotel ta'limi, sxolastika, Uyg'onish davri gumanizmi, ma'rifatparvarlik ratsionalizmi, Jon Lokk, Jan-Jak Russo, sanoat inqilobi, progressiv ta'lim, Jon Dyui, konstruktivizm.

Kirish. Ta'lim falsafasi, ya'ni ta'limning maqsadi, jarayoni, mohiyati va ideallarini o'rganuvchi fan butun tarix davomida ta'lim tizimi va amaliyotining rivojlanishini chuqur shakllantirgan. Qadimgi tsivilizatsiyalardan zamonaviy jamiyatlargacha, ta'lim falsafasi madaniy, ijtimoiy va texnologik landshaftlarning o'zgarishiga javoban rivojlandi. Ta'lim falsafasi ta'lim maqsadlari, o'rganish tabiati va o'qituvchilarning roli haqidagi asosiy savollarga javob berishga intiladi va shu bilan ta'lim siyosati va amaliyotiga rahbarlik qiladi.

Ta'lim falsafasi evolyutsiyasini tushunish bir necha sabablarga ko'ra juda muhimdir. Birinchidan, u o'tmishdagi ta'lim mutafakkirlari va harakatlari o'z davrining muammolarini qanday hal qilganliklari haqida tushuncha beradi va zamonaviy ta'lim uchun qimmatli saboqlarni beradi. Ikkinchidan, bu o'qituvchilar va siyosatchilarga hozirgi ta'lim amaliyotiga ta'sir ko'rsatgan turli nuqtai nazarlarni qadrlashda yordam beradi, o'qitish va o'rganishga yanada inklyuziv va moslashuvchan yondashuvni rivojlantiradi. Va nihoyat, ta'lim falsafasining tarixiy yo'nalishini o'rganish bizga o'z ta'lim e'tiqodlarimiz va uslublarimizni tanqidiy ko'rib chiqish va takomillashtirish, ularning tez o'zgaruvchan dunyoda dolzarb va samarali bo'lishini ta'minlash imkonini beradi.

Ushbu maqola qadimgi Yunonistondan hozirgi kungacha bo'lgan ta'lim falsafasining evolyutsiyasini o'rganadi, asosiy falsafiy harakatlar va nufuzli nazariyotchilarni yoritadi. Sokrat, Platon, Aristotel, Jon Lokk, Jan-Jak Russo va Jon Dyui kabi siymolarning hissalarini o'rganib, biz ta'lim-tarbiya tafakkurining vaqt o'tishi bilan qanday rivojlanganligi haqida to'liq ma'lumot berishni maqsad qilganmiz. Bundan tashqari, biz sanoat inqilobi va raqamli texnologiyalarning yuksalishi kabi muhim tarixiy

voqealarning ta'lim falsafasi va amaliyotiga ta'sirini ko'rib chiqamiz.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. G'arb ta'lim falsafasining ildizlari qadimgi Yunonistonga borib taqaladi. Suqrot, Afлотun va Aristotel bilimning tabiati va ta'lim jarayonini o'rganib, tarbiyaviy fikrga asos solgan. Sokrat so'roq va suhbatning muhimligini ta'kidladi, bu usul hozir Sokratik usul deb nomlanadi. Platon o'zining "Respublika" asarida adolatga erishishda ta'lim asosiy rol o'ynaydigan ideal jamiyatni nazarda tutgan. Arastu esa ta'limning amaliy jihatlariga e'tibor qaratdi, aql va tanani tarbiyalovchi muvozanatli yondashuvni yoqladi.

O'rta asrlarda ta'lim asosan diniy muassasalar tomonidan shakllantirildi. O'rta asr universitetlarida o'qitishda hukmronlik qilgan tanqidiy fikrlash usuli bo'lgan sxolastika xristian ilohiyotini klassik falsafa bilan uyg'unlashtirishga harakat qildi. Foma Akvinskiy kabi mutafakkirlar Aristotel falsafasini xristian ta'limoti bilan birlashtirib, o'sha davrning ta'lim amaliyotiga ta'sir o'tkazdilar. Ta'lim ilohiy haqiqatlarni tushunishga va shaxslarni diniy mashg'ulotlarga tayyorlashga qaratilgan.

Uyg'onish davri klassik antik davrga va inson salohiyatiga yangi qiziqish uyg'otdi. Erasmus va Vittorino da Feltre kabi gumanist o'qituvchilar klassik matnlarni o'rganish va individual salohiyatni rivojlantirishga urg'u berishgan. Ta'lim har tomonlama barkamol, fazilatli shaxsni tarbiyalash vositasi sifatida qaralgan[1].

Ma'rifat davri aql va ilmiy izlanishlar tomon siljishni ko'rsatdi. Jon Lokk va Jan-Jak Russo kabi faylasuflar an'anaviy ta'lim amaliyotiga qarshi chiqdilar. Lokkning "tabula rasa" nazariyasi ong tajriba asosida shakllangan bo'sh varaq ekanligini ta'kidlab, bilimni shakllantirishda ta'limning rolini ta'kidladi.

Russo "Emil" asarida bolalar rasmiy ta'limdan ko'ra tajriba orqali o'rganadigan tabiiy ta'limni yoqladi[4].

Sanoat inqilobi ta'limga jiddiy o'zgarishlar kiritib, malakali ishchi kuchiga ehtiyoj borligini ta'kidlaydi. Ta'lim yanada standartlashtirildi va tizimlashtirildi. Iogann Geynrix Pestalozzi va Fridrix Frobel kabi mutafakkirlar bolaning yaxlit rivojlanishiga qaratilgan progressiv ta'lim usullarini joriy etdilar[3].

19-asr oxiri va 20-asr boshlarida ilg'or ta'lim harakati avj oldi. Bu harakatning yetakchi arbobi Jon Dyui tajriba asosida o'rganish va ta'limda demokratiya muhimligini ta'kidlaydi. Dyui g'oyalari diqqatni eslab qolishdan tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatiga o'tkazdi[2].

Zamonaviy davrda ta'lim falsafasi globallashtirish, multikulturalizm va texnologik taraqqiyot ta'sirida rivojlanishda davom etmoqda. Zamonaviy ta'lim nazariyalari ko'pincha bir nechta falsafiy an'analardan kelib chiqib, inklyuzivlik, tenglik va umrbod ta'limni ta'kidlaydi.

Piaget va Vygotskiy ta'siri ostidagi konstruktivistik nazariyalar o'quvchilarning ijtimoiy o'zaro ta'sirlar va tajribalar orqali bilimlarni qurishdagi faol rolini ta'kidlaydi. Bu yondashuv talabaga yo'naltirilgan o'qitish usullarining rivojlanishiga olib keldi.

Raqamli texnologiyalarning yuksalishi ta'lim amaliyotini o'zgartirib, texnologiyaning ta'limdagi o'rni haqida yangi falsafiy mulohazalarni keltirib chiqardi. Onlayn ta'lim, raqamli savodxonlik va shaxsiylashtirilgan ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish zamonaviy ta'lim falsafasining asosiy yo'nalishlari hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ta'lim falsafasi evolyutsiyasi bo'yicha ushbu maqolaning tadqiqot metodologiyasi asosiy ta'lim nazariyalari, harakatlari va nufuzli shaxslarning har tomonlama tarixiy tahlilini o'z ichiga oladi. Quyidagi qadamlar ma'lumotlarni to'plash, tahlil qilish va sintez qilish uchun qo'llaniladigan yondashuvni tavsiflaydi:

Xronologik yondashuv: Tadqiqot qadimiy Yunonistondan boshlab, o'rta asrlar, Uyg'onish, Ma'rifat va zamonaviy davrlarni qamrab olgan holda xronologik tartibda tashkil etilgan. Ushbu yondashuv vaqt o'tishi bilan ta'lim falsafasining rivojlanishi va o'zgarishini kuzatishga yordam beradi.

Tahlil va natijalar. Tarixiy kontekstualizatsiya usuli har bir davrning o'ziga xos madaniy, ijtimoiy va texnologik kontekstlari doirasida ta'lim falsafasi evolyutsiyasini tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Ushbu yondashuv ta'lim tafakkuri kengroq tarixiy o'zgarishlarga qanday munosabatda bo'lganligi va shakllanganligini ta'kidlaydi.

Sokrat (miloddan avvalgi 469-399): Afina demokratiyasi kontekstida Sokrat fuqarolik ishtiroki va axloqiy fikrlashni rivojlantirish uchun tanqidiy fikrlash va mulohaza uchun berdi. Uning Sokratik uslubi ochiq so'rov va bahs-munozaralarning demokratik g'oyalarini aks ettiruvchi belgilangan me'yorlarni shubha ostiga qo'yishni rag'batlantirdi.

Platon (miloddan avvalgi 427-347): Afлотuning ta'lim falsafasi Afinadagi siyosiy beqarorlik davrida paydo bo'lgan. Uning "Respublika" asarida adolatli jamiyatni boshqarishga qodir faylasuf shohlarni yetishtirishga mo'ljallangan ta'lim tizimi taklif qilingan. Afлотuning mutlaq haqiqatga intilish va oqilona fikrni rivojlantirishga urg'u berishi o'z davrining aqliy qat'iyligi va idealizmini aks ettirdi.

Aristotel (miloddan avvalgi 384-322): Aristotelning ta'lim nazariyalariga uning empirik kuzatishlari va qadimgi Yunonistondagi kundalik hayotning amaliy mulohazalari ta'sir ko'rsatdi. Uning eudaimoniyaga (insonning gullab-yashnashi)

erishishga qaratilgan muvozanatli ta'limga e'tibori intellektual va jismoniy mukammallikni qadrlaydigan jamiyat kontekstida asoslangan edi.

Tsitseron (miloddan avvalgi 106-43) va Kvintilian (milodiy 35-100): Rimliklarning ritorika va notiqlikka urg'u berishlari respublika va keyinchalik fuqarolik ishtiroki va samarali boshqaruvni qadrlaydigan imperiya ehtiyojlariga javob bo'lgan. Ta'lim Rimlik fuqarolik va fazilat g'oyalarini aks ettiruvchi shaxslarni jamoat hayotiga va davlatga xizmat qilishga tayyorlashga qaratilgan.

Sxolastika: O'rta asrlarda katolik cherkovining hukmronligi ta'lim falsafasini shakllantirdi. Foma Akvinskiy (1225-1274) kabi mutafakkirlar xristian ilohiyotini klassik falsafa bilan uyg'unlashtirishga intilib, davrning e'tiqod va aqlga bo'lgan e'tiborini aks ettirdilar. Ta'lim ilohiy haqiqatlarni tushunishga va odamlarni diniy mashg'ulotlarga tayyorlashga qaratilgan bo'lib, monastir va sobor maktablari boshlang'ich ta'lim muassasalari bo'lib xizmat qiladi.

Monastir va sobor maktablari: Ushbu maktablarning tashkil etilishi cherkovning o'rta asrlar jamiyatidagi markaziy rolini aks ettirdi. Ta'limga diniy ta'limot katta ta'sir ko'rsatdi va o'quv dasturi diniy tadqiqotlar, liberal san'at va axloqiy ta'limga qaratilgan bo'lib, cherkovning taqvodorlik va ruhoniyluk qobiliyatini rivojlantirish missiyasiga mos keladi.

Erasmus (1466-1536) va Vittorino da Feltr (1378-1446): Klassik ta'lim va qadriyatlarining qayta tiklanishi bilan ajralib turadigan Uyg'onish davrida gumanist o'qituvchilar klassik matnlarni o'rganish va shaxsiy salohiyatni rivojlantirishga urg'u berishdi. Bu davrning ta'lim falsafasi har tomonlama barkamol, fazilatli shaxslarni yetishtirishga intilib, inson yutug'i va salohiyatini tarannum etuvchi kengroq madaniy harakatni aks ettirdi.

Jon Lokk (1632-1704): Lokkning "tabula rasa" nazariyasi, ong tajriba asosida shakllangan bo'sh varaq ekanligini ko'rsatib, ilmiy kashfiyotlar va siyosiy o'zgarishlar davrida paydo bo'lgan. Uning bilim va axloqiy idrokni shakllantirishda ta'limning roliga alohida e'tibor qaratgani ma'rifatparvarlik davrining aql, empirizm va shaxs huquqlari kabi qadriyatlarini aks ettirdi.

Jan-Jak Russo (1712-1778): "Emil" asarida Russo tabiiy ta'limni yoqlab, rasmiy ta'limdan ko'ra tajriba orqali o'rganishni ta'kidlaydi. Uning g'oyalari zamonaviy ta'lim amaliyotining idrok etilgan sun'iyligi va qat'iyligiga javob bo'lib, tabiiy huquqlar, shaxsiy erkinlik va insonning ajralmas ezguligi haqidagi ma'rifatparvarlik g'oyalarini aks ettirdi.

Iogann Geynrix Pestalozzi (1746-1827) va Fridrix Frobel (1782-1852): Sanoat inqilobi muhim ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlarni keltirib chiqardi, bu esa ko'proq ma'lumotli va malakali ishchi kuchiga ehtiyoj tug'dirdi. Pestalozzi va Frobel bolalarning yaxlit rivojlanishiga qaratilgan ilg'or ta'lim usullarini joriy etdilar, bu jadal rivojlanayotgan jamiyat ehtiyojlarini qondirish va har bir bolaning salohiyatini rivojlantirish muhimligini aks ettirdi.

Xulosa. Ta'lim falsafasining evolyutsiyasi vaqt o'tishi bilan jamiyatlarning o'zgaruvchan ehtiyojlari va qadriyatlarini aks ettiradi. Qadimgi Yunonistonning Sokratik dialoglaridan XXI asrning raqamli sinflariga qadar, ta'lim falsafasi har bir davrning muammolari va imkoniyatlarini hal qilish uchun doimiy ravishda moslashdi. Ushbu evolyutsiyani tushunish o'qituvchilarga zamonaviy ta'limni shakllantiradigan turli nuqtai nazar va usullarni qadrlashga yordam beradi, natijada samarali va inklyuziv ta'lim amaliyotlarini rivojlantirishga rahbarlik qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Dewey, John. Democracy and education. Columbia University Press, 2024.
2. Locke, John, and Edward Clarke. "Some thoughts concerning education." (1738).
3. https://brill.com/downloadpdf/display/book/edcoll/9783657768387/B9783657768387_s103.pdf
4. Orr, James. The Republic. CRC Press, 2017. [https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=4EkrDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=%E2%80%A2%09Plato.+\(380+BCE\).+The+Republic.&ots=SJiTBZ2RT&sig=zcepiNgTS2LBg0KWdGGiIABsYvY](https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=4EkrDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=%E2%80%A2%09Plato.+(380+BCE).+The+Republic.&ots=SJiTBZ2RT&sig=zcepiNgTS2LBg0KWdGGiIABsYvY)
5. Rousseau, J. J. (2010). Emile, or, on education: Includes Emile and Sophie, or, the solitaires (Vol. 13). UPNE.
6. [https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=0Cxx_ZoBc0C&oi=fnd&pg=PR7&dq=%E2%80%A2%09Rousseau,+J.-J.+\(1762\).+Emile,+or+on+Education&ots=vZNx0DZb-h&sig=pT5zJoOn2vnikhBkDe0c33Hj8yE](https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=0Cxx_ZoBc0C&oi=fnd&pg=PR7&dq=%E2%80%A2%09Rousseau,+J.-J.+(1762).+Emile,+or+on+Education&ots=vZNx0DZb-h&sig=pT5zJoOn2vnikhBkDe0c33Hj8yE)